

ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ НОВОЇ ГЕНЕРАЦІЇ

Надія Денисенко

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті проаналізовано потенціал комунікативної компетентності майбутнього вчителя в контексті становлення парадигми нового вчителя для нової школи. Експліковано комунікативну природу людського буття та схарактеризовано специфічні ознаки комунікації й сфери зростання всіх значущих для професіонала здатностей (особистісних, соціально-громадянських, інтелектуально-інноваційних і духовно-моральних). Розглянуто філософсько-освітні засади формування професіоналізму майбутнього вчителя, що базуються на ключовій комунікативній компетентності.

Ключові слова:

діалог; компетентнісний підхід; комунікативна етика; праксеологія; професіоналізм; спілкування.

Анотация:

Денисенко Надежда. Философско-образовательные основы формирования коммуникативной компетентности будущего учителя новой генерации.

В статье проанализирован потенциал коммуникативной компетентности будущего учителя в контексте становления парадигмы нового учителя для новой школы. Эксплицирована коммуникативная природа человеческого бытия и охарактеризованы специфические признаки коммуникации и сферы развития всех значимых для профессионала способностей (личностных, социально-гражданских, интеллектуально-инновационных и духовно-моральных). Рассмотрены философско-образовательные основы формирования профессионализма будущего учителя, базирующиеся на ключевой коммуникативной компетентности.

Ключевые слова:

диалог; компетентностный подход; коммуникативная этика; общение; праксеология; профессионализм.

Resume:

Denysenko Nadiia. Philosophical-educational foundations of forming the communicative competence of a future teacher of a new generation.

In the article the potential of a future teacher's communicative competence is analyzed in the context of forming the new paradigm of a new teacher for a new school. The communicative nature of human existence is explicated and the specific character of communication and development spheres of all important abilities for a professional (personal, social-civic, intellectual-innovative and spiritual-moral ones) are characterized. The philosophical-educational foundations of the key communicative competence are considered.

Key words:

communication, communicative ethics, competence approach, dialogue, praxeology, professionalism.

Постановка проблеми. У сучасних умовах цивілізаційного поступу «суспільства знань» та модернізації освіти в Україні як руху до «нової школи» доміантним стає завдання підготовки нового вчителя – всебічно розвиненої та гармонійної особистості, патріота та інноватора. Це означає, що в процесі оцінювання якостей вчителя-професіонала минулі вузькопрофільні кваліфікації поступаються місцем інтегральним, загальнокультурним і спеціальним компетентностям.

У різних науково-педагогічних і філософсько-освітніх дослідженнях наголошується на необхідності експертизи кваліфікації рівня підготовки майбутнього вчителя, однак ця проблема повноцінно не розв'язана. Проте з'ясовано, що, по-перше, не тільки експертне оцінювання рівня підготовки вчителів, а й підготовку їхню загалом важко уявити без компетентнісного підходу. По-друге, у компетентнісному підході значне місце належить комунікативній компетентності. По-третє, модернізація професійної підготовки вчителя потребує визначення філософсько-освітніх засад конструювання оновлених цілей, змісту та організаційно-управлінських умов підготовки вчителя-професіонала.

Формулювання цілей статті. З огляду на окреслену проблему, метою нашого дослідження є визначення філософсько-освітніх засад формування комунікативної

компетентності, обґрунтування її сутності як однієї з базових компетентностей майбутнього вчителя й розкриття комунікативної природи буття людини, зокрема Homo educandus.

Методологічною і теоретичною основою дослідження стали принципи детермінізму та єдності свідомості й діяльності, системний, синергетичний, феноменологічний, антропологічний підходи, змістова теоретична реконструкція, концептуальні положення теорії міжособистісної комунікації, міждисциплінарний синтез, філософські погляди на взаємозв'язок мовлення, мислення та інтеракції тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування комунікативних умінь і навичок віддавна посідає чільне місце у вітчизняній педагогіці та психології. Ще у XVIII–XIX ст. вона стала провідною в методиці навчання в Україні й сьогодні є невіддільним складником педагогічних і лінгвістичних теорій, що спираються на комунікативно-діяльнісний підхід до навчання (А. Богуш, Л. Вознюк, І. Гудзик, А. Капська, Г. Сагач та інші). Завдяки розробкам цих учених, сучасна педагогічна наука, зокрема її методичний складник, отримали значний конструктивний потенціал для формування в школярів мовленнєвих умінь і навичок, вироблення комунікативної компетенції внаслідок активного залучення до виконання

мовленнєво-мисленнєвих завдань. Принцип комунікативної спрямованості останнім часом простежується на всіх рівнях – лінгвістичному, педагогічному, психологічному, соціологічному, політичному тощо.

Водночас комунікативну дію часто ідентифікують зі звичайним спілкуванням, яке є родовим поняттям щодо комунікації і, окрім дуалістичності ракурсів, виступає в царині наук про суспільство як парадигма (Ф. Тенніс, Е. Дюркгейм, Дж. Мід, К. Мангайм, М. Бахтін, Ю. Лотман, М. Бубер та інші). Таке звернення до поняття спілкування зумовлює його перетворення на поняття загальне (як, наприклад, буття, людина тощо), яке фактично виступає символом, що розгортається реципієнтом, конкретизується в його культурному досвіді. Саме пізнання спілкування як способу розгортання культури і як процесу є об'єктивно необхідним для визначення концептуальних засад формування комунікативної компетентності майбутніх учителів, адже розгляд спілкування як чинника формування соціальної свідомості й поведінки особистості, зокрема з'ясування його впливу в контексті процесу професійної соціалізації учителя важко переоцінити.

Виклад основного матеріалу дослідження. Не заглиблюючись у дискусію щодо дефініцій «компетентність» і «компетенція», зазначимо, що в загальному розумінні компетентність – це здатність людини певного статусу виконувати складні завдання діяльності на основі власних здібностей; при цьому людина характеризується обізнаністю, поінформованістю, авторитетністю, кваліфікацією тощо.

Отже, компетентність, на нашу думку, будучи абстрактним поняттям і презентуючи феноменологічну площину, безпосередньо пов'язана з суб'єктом діяльності. Компетенція належить до об'єктної площини та пов'язана зі стандартами діяльності, які є об'єктивно зумовленими й постають суспільно визнаним рівнем знань, умінь, навичок «абстрактної» людини. У перекладі з латинської слово «competentia» означає «відповідаю», «підходжу», «коло повноважень».

Тому в особистісному вимірі компетентність постає психосоціальною якістю суб'єкта, що означає силу й упевненість, відчуття власної успішності й корисності, усвідомлення своєї здатності ефективно взаємодіяти з оточенням (В. Копоруліна). Громадянська компетентність учителя полягає в здатності трансформувати знання, уміння, навички у світоглядні, ціннісно-сміслові пріоритети, настанови й чесноти патріота (Т. Троїцька). Щодо підготовки педагога-інноватора, то слід, на нашу думку, спрямувати нове знання на суттєві зміни

в освітньо-культурній діяльності й на подолання певних бар'єрів у модернізації цілей, змісту й організаційно-управлінських умов розгортання нововведень.

Водночас особливість формування комунікативної компетентності майбутніх учителів залежить, по-перше, від розуміння специфіки саме комунікації як різновиду спілкування і, по-друге, від характеру набуття комунікативної здатності саме в процесі професійної підготовки студентів. Отже, набуття комунікативних знань, умінь і навичок студентів у процесі навчання має бути концептуально, методично й праксеологічно обґрунтованим. Для цього потрібно:

- з'ясувати сутність і роль комунікації в процесі професійної соціалізації;

- урахувати нові філософські, загальнонаукові, предметно-наукові концепції та методичні й психолого-педагогічні розробки;

- виявити ефективні конструкти формування комунікативної компетенції, що базуються на визнанні комунікативної природи буття людини, і спрямувати їх на активізацію комунікативних здібностей і на розвиток потенціалу особистості;

- обґрунтувати роль комунікативної компетентності майбутніх учителів як наскрізного алгоритму вироблення індивідуального стилю професійної діяльності, вправного мислення, інтелектуальної інтеракції та особистісної ціннісно-сміслові налаштованості.

У контексті становлення професіоналізму майбутнього педагога експлікувати структурну феноменологію комунікативної компетентності слід, по-перше, через розкриття сутності комунікації як різновиду спілкування, а саме як інформативно-екзистенціальної взаємодії суб'єктів з метою порозуміння, адже «communicare» (лат.) – радитись, узгоджувати. Ця ознака дистанціює комунікацію, що пов'язана з непорозумінням, суперечностями тощо, від спілкування й поєднує її з діалогом, метою якого є розуміння (це робить його атрибутом комунікації, оскільки порозуміння неможливо без розуміння).

По-друге, комунікативну компетентність варто визнати не тільки ефективним механізмом соціалізації випускників педагогічних ВНЗ і ступенем розвитку в них особистісної рефлексії, а й об'єктивними та суб'єктивними показниками їхньої професійної соціалізації, адаптованості до професійних криз тощо.

Відомо, що поняття «професіонал» у загальному й найбільш уживаному його тлумаченні означає факт досконалого оволодіння індивідом тією чи іншою справою, спеціальністю, фахом, мистецтвом, ремеслом.

Професіонал має базову підготовку, тобто він володіє всіма видами знання (методологічне, наукове, освітнє, повсякденне) й уміє застосовувати ці знання на практиці й в інших видах діяльності. Якщо раніше професіоналізм вимірювався винятково кваліметричними показниками, то сучасний вимір пропонує для визначення професіоналізму педагога такі критерії:

- покликання й мотивація;
- компетентність, креативність, інноваційність;
- відповідальність, послідовність і надійність;
- рефлексія та критичне мислення;
- професійне зростання впродовж життя й наставництво;
- моральність і сумлінність;
- суб'єктність і соціабельність [2].

Останнім часом з'явилась значна кількість досліджень, у яких на філософсько-методологічному та філософсько-освітньому рівнях розглядаються найбільш важливі підходи до компетентнісного зростання на основі безперервного навчання впродовж життя, ситуативного, контекстуалізованого, проєктивного та конструктивістського навчання майбутніх педагогів [3; 6]. Провідною думкою цих робіт є, на наше переконання, обґрунтування необхідності переходу від принципу кваліфікацій до принципу компетентностей у визначенні критеріїв професіоналізму, збільшення ефекту результатів навчання та їх ціннісно-сміслового наповнення.

Дійсно, у межах своєї компетенції професіонал має знати, що і як слід робити, проте, не можна при цьому не бути креативним: професіоналом є людина, яка виявляє свою компетентність насамперед, виконуючи творчі завдання, що мають проблемний характер і потребують нових підходів і рішень. У цьому сенсі формування комунікативної компетентності майбутнього педагога має бути забезпечено концептуально-образною моделлю комунікації як у процесі навчання, так і в майбутній професійній діяльності й у культурно-освітньому просторі.

Отже, йдеться не лише про створення нового інструментарію, а й про продукування нових професійних ідей, проєктів, тобто про складання й реалізацію власних професійних творчих планів.

У нагоді в цьому концептуальному зростанні стануть напрацювання філософів, які, з одного боку, розглядали комунікацію як фундаментальну сферу людського буття (Є. Андрос, М. Булатов, В. Табачковський та ін.), а з іншого – як головний предмет комунікативної практичної філософії (К.-О. Апель, Ю. Габермас, В. Горський,

В. Гесле, А. Єрмоленко, В. Малахов, Н. Хамітов та ін.). Доведення філософами думки про те, що людське буття є принципово комунікативним і що тільки «...через комунікативний вимір можна підійти до досягнення як цілісного людського буття, так і, зокрема, до досягнення сутності пізнання, ... до досягнення істини» [5], робить можливим положення про те, що світ людської взаємодії не можна уявити без комунікації, без якої неможлива жодна успішна соціальна й виробнича діяльність.

Таке визначення комунікації однозначно «покладає» на комунікативну компетентність майбутнього професіонала-педагога наскрізну (через усі загальні й спеціальні, змістові та інструментальні) відповідальність, оскільки вона пов'язана з усіма сферами життя суб'єкта.

Людське існування, особливо майбутнього вчителя-професіонала, характеризується постійним прагненням самоактуалізації, самовдосконалення, саморозвитку, які, з одного боку, становлять іманентну сутнісну основу життєдіяльності студента, а з іншого – мотивують його до прагнення нових знань, нових умінь і навичок, набуття досвіду для оволодіння технологіями, методиками навчання й виховання інших.

Оскільки сучасний світ є екзистенційно надзвичайно неоднозначним, складним і напруженим, комунікативна компетентність забезпечує інтеракції співтворчості, самотворчості, соціального партнерства, інноваційності, діалогічне витлумачення спільносвіту й дискурсивний прорив у міжособистісній взаємодії.

Надзвичайно важливим аспектом дослідження розвитку комунікативності студентської молоді, що поряд з навчанням у вищому навчальному закладі значну частину часу проводить у громадському просторі зокрема й у культурно-освітньому загалом, є розгляд закономірностей і особливостей її участі в діяльності молодіжних організованих спільнот, у проведенні науково-освітніх, просвітницьких, національно-культурних, релігійних, художньо-мистецьких заходів та інтеракцій.

У цьому сенсі варто звернути увагу на висновки деяких дослідників, які на основі аналізу статутних документів молодіжних організацій, зустрічей з молоддю зазначають, що далеко не завжди вони супроводжуються ціннісно-смісловою (експертною, концептуальною, стратегічно-конструктивною, методичною) підтримкою.

Така ситуація часто спричиняє певні колізії: – особистісне мислення та емоційна поведінка суб'єктів не відображають громадянських позицій, що мають бути артикульовані чітко в статутних документах;

– інтеракції молоді виявляють конфліктогенні чинники емоційно-ментального та імпульсивно-іраціонального характеру, що пов'язані з психологією «натовпу», виявами «негативної свободи», анархії, свавілля й стереотипного мислення тощо [4, с. 256].

Комунікативна компетентність суттєво впливає як на синхронні (одночасові), так і на діахронні (різночасові) відносини людей, позицій, думки. Тому ця компетентність має бути чутливою щодо сприйняття й розуміння спадкоємності поколінь, традицій і новацій, деструкції, деконструкції та реконструкції.

При цьому, звичайно, слід зважати на контекстуальні зміни в цьому питанні, але безглуздо не використовувати матричні основи морально-етичного потенціалу вітчизняної культурної традиції. Вона, на думку А. Єрмоленка, «...несе в собі елементи універсалізації, раціоналізації та модернізації. Неодмінним є також перехід до постконвенціональної етики з її демократичним потенціалом. Основу її становить принцип справедливості, толерантності та взаємоповаги зрілих особистостей, що утверджується шляхом комунікативної раціоналізації життєвого світу та створенням механізмів дискурсивного обґрунтування норм і цінностей як суспільної метаінституції. Останнє ж не можна уявити без горизонту ідеальної комунікативної спільноти рівності, справедливості й солідарності як регулятивної ідеї. Важливим є знаходження оптимального варіанту взаємовідношення конвенціональних (традиційних) і постконвенціональних механізмів функціонування етичних норм і цінностей [1, с. 227–228].

Аналіз сучасних культурно-освітніх практик свідчить, що професіоналізм не завжди й не обов'язково корелює з людяністю,

гуманністю, моральністю. Практичний досвід переконливо доводить: важко уявити професіонала, який ставив би власні інтереси вище за інтереси інших людей, використовував свій інтелект для погіршення їхнього життя, як професор Моріарті (літературний персонаж Артура Конана Дойля). Професіонал – це не тільки повноцінний суб'єкт, а й суб'єкт, у діяльності якого суб'єкт-суб'єктна диспозиція щодо взаємодії з іншими переважає над суб'єкт-об'єктною.

Саме це для майбутнього вчителя має принципове значення й детерміновано професіограмою вчителя, а також концептуально висвітлено в комунікативній етиці відповідальності, у людиномірних принципах духовно-морального оновлення суспільства та практично-духовного виміру будь-якої діяльності (праксеологія) [1; 2; 4].

Висновки. Дослідження підтвердило актуальність розроблення концептуальних засад провідного напрямку компетентнісного підходу до професійної підготовки майбутнього вчителя – комунікативної компетентності як квінтесенції інтегративних якостей професіонала, який має бути всебічно розвиненою особистістю, громадянином, інноватором. Ці ключові компетенції навіть не комплементарно, а принципово залежать від комунікативності людини як природної властивості.

У статті експліковано сутність комунікації та діалогу як інформативно-екзистенціальних компонентів взаємодії і конструктив зростання професіоналізму, соціабельності, праксеологічності. Надалі в межах конструктивізму планується розробити методичні засади побудови нового змісту освітніх програм для майбутніх учителів іноземної мови.

Список використаних джерел

1. Єрмоленко А. М. Комунікативно-практична філософія / А. М. Єрмоленко. – К.: Лібра, 1999. – 488 с.
2. Людиномірність гармонізації культурно-освітнього простору особистості: методологія, експертиза та психолого-педагогічні рецепції: монографія / Аносов І. П., Молодиченко В. В., Троїцька Т. С.; за заг. ред. Т. С. Троїцької. – Мелітополь: Видавничий будинок ММД, 2012. – 378 с.
3. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти. – К.: МОН України, 2016. – 30 с.
4. Троїцька О. М. Діалог і толерантність у культурно-освітньому просторі вищої школи: монографія / О. М. Троїцька. – Мелітополь: Вид-во МДПУ імені Б. Хмельницького, 2016. – 312 с.
5. Філософія: Світ людини / Табачковський В. Г., Булатов М. О., Хамітов Н. В. та ін. – К.: Либідь, 2004. – 432 с.
6. Delors J. Learning: The Treasure Within. – Paris: UNESCO, 1996. – 15 p.; Tuning Educational Structures in Europe (2017) [Електронний ресурс]. – URL: <http://www.unideusto.org/tuningeu/home.html>.

References

1. Yermolenko, A. M. (1999). *Communicative and practical philosophy*. Kyiv: Libra. [in Ukrainian]
2. Anosov, I. P., Molodychenko, V. V., Troits'ka, T. S. (2012). *Human dimension of personality cultural-educational space harmonization: methodology, expertise, and psychological-pedagogical receptions: monograph*. Melitopol: Vydavnychiy dim MMD. [in Ukrainian]
3. *Methodological recommendations on the development of higher education standards* (2016). Kyiv: MES. [in Ukrainian]
4. Troits'ka, O. M. (2016). *Dialogue and tolerance in the cultural-educational space of higher school: monograph*. Melitopol: Vyd-vo MDPU imeni B. Khmelnytskoho. [in Ukrainian]
5. Tabachkovskiy, V. H., Bulatov, M. O., Khamitov, N. V. (2004). *Philosophy: the world of man*. Kyiv: Lybid'. [in Ukrainian]
6. Delors, J. (1996). *Learning: The Treasure Within*. Paris: UNESCO. Tuning Educational Structures in Europe (2017). Retrieved from: <http://www.unideusto.org/tuningeu/home.html> [in English]

Рецензент: Троїцька Т.С., д.філос.н., професор

Відомості про автора:

Денисенко Надія Валеріївна
tisyakan@gmail.com
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна

doi: 10.7905/nvmdpu.v0i19.2368

*Матеріал надійшов до редакції 27. 11. 2017 р.
Прийнято до друку 27. 12. 2017 р.*

Information about the author:

Denysenko Nadiia Valeriivna
tisyakan@gmail.com
Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
20 Hetmans'ka St., Melitopol,
Zaporizhia region, 72312, Ukraine

doi: 10.7905/nvmdpu.v0i19.2368

*Received at the editorial office 27. 11. 2017
Accepted for publishing 27. 12. 2017*